

Özet

Mevlâna'nın yüzyıllardır okunan kitabı Mesnevî, farklı dönemlerde farklı şekillerde tercüme ve şerh edilmiştir. Mesnevî'den azami ölçüde yararlanmak isteyen tasavvuf ehli tamamı, bir cildi, bir bölümü, bir hikâye veya birkaç beyti şerh etmişlerdir.

XVI. yüzyılın önemli şairlerinden Yûsuf Sîne-çâk, *Cezire-i Mesnevî* adını verdiği eserinde bir dervişin ihtiyacı olduğu konulardaki 366 beyti Mevlâna'nın (ö. 1273) *Mesnevî*'sinin altı cildinden seçip bir araya getirmiştir. *Cezîre* yazıldığı tarihten itibaren Mevlevîler arasında tanınan ve benimsenen bir eser olmuştur. Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Galib tarafından olmak üzere beş defa şerh edilmiştir.

Bu çalışmada Cezîre-i Mesnevî'ye yapılan beş şerh tanıtılmaya ve özellikleri ile diğerlerinden farklı oldukları yönler gösterilmeye çalışılmıştır.

Commentaries on Jazeera-i Mathnawi in Turkish Literature

Abstract

Mawlânâ's book Mathnawi, which has been read for centuries, has been translated and commented in different ways in different periods. Sufis who wanted to benefit from the Mathnawi as much as possible commented on a volume, a chapter, a story or a few couplets.

Yûsuf Sîne-çâk, one of the most important poets of the 16th century, selected 366 couplets from the six volumes of Mawlana's (d. 1273) Mathnawi on the subjects that a dervish needs in his work called *Cezire al-Mathnawi*.

Cezire al-Mathnawi has been very popular and recited among Mawlawîs since its writing. It was commented five times by Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi and Sheikh Galib. In this study,

* Bu çalışma Güleç 2008'in ilgili bölümünün uyarlanmasıyla vücut bulmuştur.

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, ismail.gulec@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0174-148X

five commentaries on *Cezire al-Mathnawi* are introduced and their characteristics and differences from the others are shown.

Giriş

Cezire-i Mesnevi, XVI. yüzyıl şairlerinden Yûsuf Sîne-çâk'ın Mevlâna'nın (ö. 1273) *Mesnevi*'sinin altı cildinden seçip bir araya getirdiği 366 beyitlik eserinin adıdır.

Yûsuf Sîne-çâk, Vardar Yenice'sinden olup tanınmış Mevlevî şairlerindendir.

Erbâb-ı muhabbet bizi Yûsuf bilür ammâ

Ashâb-ı hased gözine ey dûst Sinân'uz (Kınalızade, 1989: 1086)

Beytinde kendisini sevenlerin Yûsuf, sevmeyenlerin Sinân olarak çağırma-larından bir isminin de Sinan olduğunu anlıyoruz. Şiirlerini ilâhî aşkla dolu bir kalple söylediği için parçalanmış göğüs anlamında Sîne-çâk ismini almıştır. Medrese tahsiline devam ederken ve tahsilini tamamlama niyetinde iken içindeki istek İbrahim Gülşenî'nin (ö. 1534) sohbetlerine çekmiş ve Mısır'da uzun bir zaman hizmetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Konya'ya giderek Mevlevîliğe intisap etmiş ve sülûkunu ve hizmetini tamamladıktan sonra birçok seyahate çıkmıştır. Arab, Acem ve Rum ülkelerini gezdikten sonra tekrar Konya'ya dönen Yûsuf-ı Sîne-çâk, Edirne Muradiye Mevlevîhanesi meşihatine atanmıştır. Burada *Mesnevi* dersleri vermiştir. Edirne valisinin Edirne'deki bazı vakıf ve tekkelere düşmanca tavırlarından ötürü ihvanıyla birlikte İstanbul'a gelerek Sütölçe semtine yerleşmiş ve 1546 yılında vefat edene kadar burada kalmıştır. Kabri Sütölçe'dedir. Divan sahibi şair Hayretî (ö. 1535), Yûsuf Sîne-çâk'ın kardeşidir.⁹⁵

Kalender, rind-meşreb bir şahsiyet olan Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın, *Cezire-i Mesnevi*'den başka *Müntehabât-ı Rebâb-nâme* ve *Nazire-i Muhammediye* isimli eserlerinin yanı sıra on üç manzumesi de vardır (Gölpınarlı, 1983: 125, 493-499). Ancak divan oluşturacak hacimde değildir (Çelikbaş, 1941: 14). Kendisinden sonra telif edilen kimi şuara tezkirelerinde⁹⁶ isminin yer almayışı meşhur bir şair olmadığını göstermektedir. Şiirlerinde mensubu ve muhibbi bulunduğu tarikatların öğretilerinin yer aldığı görülür. Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın, bugün elimizde

⁹⁵ Hayatı şu eserlerden özetlenmiştir: Esrar Dede, 2000: 524-531; Kınalızâde Hasan Çelebi, 1989: 1085-1086, Bursalı Mehmet Tahir, 1333: 80.

⁹⁶ Abdülkadiroğlu 1999; Yılmaz 2001; Erdem, 1994.

bulunan sınırlı sayıdaki şiirlerinden aynı zamanda Melâmî ve Hurûfî olduğu da anlaşılmaktadır.⁹⁷

Cezîre-i Mesnevî

Cezîre-i Mesnevî Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın en çok bilinen eseridir. Yûsuf-ı Sîne-çâk eserine *Cezîre-i Mesnevî* ismini, Mesnevî'nin 6. cildindeki “Eğer mana denizine susamışsan *cezîre-i Mesnevî*'den denize bir su yolu aç” anlamındaki I. cilt 925. beyitte geçen ve ‘Mesnevî adası’ anlamına gelen ‘*Cezîre-i Mesnevî*’ lafzı kitabının adı olmuştur.

Yûsuf-ı Sîne-çâk eserini niçin yazdığını eserin dibacesinde şöyle açıklamaktadır: Uzun zamandan beri Mesnevî'yi tetkik ediyordum. Bir gün *Mesnevî*'nin gerçek anlayıcılarından biri Mesnevî'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, ondan tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okumaları için seçmeler yapmasını isteyince “Sâilleri (dilenci veya bir şey isteyenler) azarlama” (Duha, 10) ayeti gereğince bu dileği yerine getirdim ve altı ciltten 366 beyti seçtim. Her birbirini bir diğeriyle ilişkilendirdim ve *Cezîre-i Mesnevî* adını verdim (Hacı Mahmut 3088, v. 2^a).

Dibacede yazılanlardan da anlaşıldığı gibi *Cezîre*, özellikle Mevlevîliğe giren dervişlerin okuması için yazılmıştır. *Cezîre*'deki konu başlıklarına bakıldığında fark edileceği üzere tamamen bir dervişin dikkat etmesi ve bilmesi gereken öncelikli konular yer almaktadır. Bu hâliyle *Mesnevî*'ye giriş veya *Mesnevî*'nin özeti de denilebilir. Dolayısıyla *Cezîre*, *Mesnevî*'den rast gele seçilmiş beyitlerden oluşmamaktadır. Beyitler arasında mana bakımından bir ilişki düşünülmüş olduğundan yeni bir eser gibi kabul edilmekle birlikte bir derleme olduğu da unutulmamalıdır.

Cezîre, *Mesnevî*'de olduğu gibi ilk cildin ilk beytiyle başlamaktadır. Haftanın belli günlerinde belli vakitlerde mesnevîhanlar tarafından düzenli olarak yapılan Mesnevî derslerinde olduğu gibi (Çelebi, 2002: 187-189) Yûsuf Sîne-çâk da eserini ilki *Mesnevî*'den olmayan şu iki beyit ile bitirmektedir:

*În çünîn fermûd Mevlâna'yı mâ
Kâşif-i esrâr-hâ-yı Kibriyâ*

⁹⁷ Yûsuf-ı Sîne-çâk;

Ruhların hırzında zâhir olalı sî vü dü hat

Adem'e ta'lîm olan esmâ bilindi bi-nûkât

beytiyle başlayan gazelinde Hurûflîğin bütün akidesini âdeta özetlemektedir (Esrar Dede, 2000: 530).

Yûsuf-1 Sîne-çâk'ın eserini mesnevîhanların derslerini bitirmeden önce okudukları beyitlerle bitirmesinden, eserinin bir ders gibi okunmasını istediğini veya beklediğini düşünebiliriz. Yazma eser kütüphanelerinde bulunan nüshaların çokluğu Sîne-çâk'ın eserinin, beklediği gibi rağbet gördüğüne işaret eden bir delil sayılabilir.

Eserde beyitler birbirini sıralı bir şekilde izlemez. Düzenli olarak takip eden beyitler ilk on sekiz beyittir. Ondan sonra gelen beyitler konulara göre tasnif edilmiş olduğundan farklı sıralarda geldiği görülür. 19-21. beyitler kitabın en son sayfalarında geldiği gibi VI. ciltten bir beyit ilk başlarda gelebilir. Ayrım tamamen konulara göredir.

Konu başlıkları

Cezîre'de 35 konu başlığı yer almaktadır. Eserin konularına bakıldığında genel olarak müritlerin bilmesi ve dikkat etmesi gereken önemli hususların yer aldığı görülür. Bir dervişin bilmesi gereken bilgilerin yanında bir Mevlevî'nin dikkat etmesi gereken hususlar da yer alır. Sır saklamak, asıl vatana dönmeyi istemek, Mevlâna'nın faziletleri, şeyhe itaat, makam ve mansıp düşkünü olmamak, kimseyi kınamamak, tevekkül ve kanaat etmek, riyazet ve açlığın faydaları, aşk ve onun sonu gibi mürit için bilmesi ve dikkat etmesi gereken konular yer almaktadır.⁹⁹

⁹⁸ Hakk'ın sırlarını açıklayan Mevlâna'mız buyurdu ki: Bu ne yıldız falı, ne remil, ne rüyadır, Allah vahyidir. Doğrusunu Allah bilir (4/1852).

⁹⁹ Konu başlıkları anlamı bozmayacak küçük değişiklikler dışında konular ve beyit sayısı şöyledir:

- Der beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâde end ber müceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend. (18 beyit)
- Der beyân-ı bî-derki-i müstemiân (8 beyit)
- Der beyân-ı ketmân-ı sır (8 beyit)
- Der beyân-ı zât-i pâk-i Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırruhu (9 beyit)
- Der nasihat-i münkirân (7 beyit)
- Der beyân-ı mukallid in ki hod-râ be-kâmilân kıyâs mî-koned (11 beyit)
- Der beyân-ı zât-i pâk-i ârifân (5 beyit)
- Der beyân-ı taksîm-i merâtib-i evliyâ-yı kirâm (5 beyit)
- Der beyân-ı ittihâd-ı evliyâ-yı ızâm (7 beyit)
- Der beyân-ı menâzil-i hilkat-i Ademîst (8 beyit)
- Der terğîb-i taleb-i marifet (10 beyit)
- Der beyân-ı himmet-i tâlibân (5 beyit)
- Der beyân-ı nehy kerden ez sûret u der terğîb be-ma'nâ (12 beyit)

Cezîre'de en çok beytin yer aldığı konu 33 beyit ile eserin sonunda yer alan aşk ve yokluktur. Onu 28 beyit ile riyazet ve açlık konusu takip etmektedir. En az beytin yer aldığı konular ise beşer beyitle âriflerin temiz zatlari, isteklilerin yardımı, şöhretin zararı ve yokluğun faydaları konularıdır. *Cezîre*'de; *Mesnevî*'nin I. cildinden 98¹⁰⁰, II. cildinden 67¹⁰¹, III. cildinden 66¹⁰², IV. cildinden 45¹⁰³,

-
- Der beyân-ı tevbe (8 beyit)
 - Der beyân-ı fevâid-i girye vü zârî (8 beyit)
 - Der beyân-ı kesb-i mücâhede (8 beyit)
 - Der beyân-ı ân ki men karaa'l-bâbe vellecc lecce (17 beyit)
 - Der beyân-ı ân ki tâlib-râ her âyine ez-pîr nâ güzirest (9 beyit)
 - Der beyân-ı müsâhabet-i merdân-ı Hüdâ (12 beyit)
 - Der beyân-ı nehy kerden ez musâhebet-i müddeiyân ve müzevirân (11 beyit)
 - Der beyân-ı ta'rif-i zât-ı pâk-i pîr (10 beyit)
 - Der beyân-ı istikâmet-i tâlibân ve âdâb-ı hidmet-i pîrân (17 beyit)
 - Der beyân-ı imtehân-ı şeyh (7 beyit)
 - Der beyân-ı terk-i ta'nest (7 beyit)
 - Der beyân-ı ta'n zeden-i münkirân şeyh-râ (9 beyit)
 - Der beyân-ı hâl-i hod-perestân (13 beyit)
 - Der beyân-ı in ki her hûbî-râ ki aybî âher-i an zîştet (7 beyit)
 - Der beyân-ı terk-i fenâ kesb-i bekâ (7 beyit)
 - Der beyân-ı terk-i dünyâ (10 beyit)
 - Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest (14 beyit)
 - Der beyân-ı âfet-i şöhret (5 beyit)
 - Der beyân-ı fevâid-i nîstî (5 beyit)
 - Der beyân-ı tevekkül u kanâ'at (11 beyit)
 - Der beyân-ı riyâzet u gurisnegî (28 beyit)
 - Der beyân-ı aşk ve müntehâ-yı vey (33 beyit)

¹⁰⁰ 1-25, 78, 79, 205, 263, 264, 266, 268, 269, 272, 316, 317, 319, 479, 525, 541, 676, 686-688, 711-717, 721-723, 815, 816, 819-821, 947, 975, 977, 1018, 1019, 1022, 1023, 1640, 1641, 1647, 1824, 1835, 1837, 2276, 2277, 2279, 2343, 2356, 2357, 2378, 2379, 2381-2385, 2600, 2601, 2731, 2732, 2876, 2878, 2949-2952, 2970, 2975-2976, 2342, 3883.

¹⁰¹ 23, 40, 180, 182, 185, 186, 188, 386, 455, 494, 498, 499, 582, 708, 709, 754, 810, 823, 882, 1018, 1177, 1470, 1698, 1741, 1767, 1768, 1944-1947, 1949, 2156, 2164, 2165, 2197, 2215, 2217, 2319, 2348, 2429, 2474, 3025, 3062, 3064, 3066-3075, 3077, 3114, 3221-3223, 3305, 3308, 3309, 3311, 3323., 3326, 3568, 3781.

¹⁰² 8, 20, 64, 300, 516, 521, 587, 977, 978, 980, 999, 1447, 1791, 1792, 1790, 1793, 1794, 1796, 1797, 1879, 1880, 1882, 2247, 2297, 2298, 2391, 2407, 2409, 2533-2535, 2594, 2924, 3104, 3106, 3220, 3387, 3388, 3517, 3518, 3538, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3697, 3698, 3744, 3746, 3747, 3748, 3831, 3832, 3870, 3883, 4098, 4516, 4722, 4724, 4751, 4782, 4783, 4784, 4786.

¹⁰³ 21, 374, 375, 376, 380, 384, 385, 408, 555, 647, 651, 652, 661, 671, 726, 1094, 1182, 1183, 1194, 1597, 1598, 1599, 1602, 1603, 1604, 1615, 1852, 1955, 1956, 1957, 1959, 1960, 2164, 2470, 2471, 2763, 2764, 2777, 2778, 3123, 3135, 3638, 3640, 3647, 3648.

V. cildinden 47¹⁰⁴ ve VI. cildinden 24 beyit¹⁰⁵ yer almaktadır. 19 beytin yeri tespit edilememiştir.

Cezîre-i Mesnevî Şerhleri

Cezîre, yazıldığı tarihten itibaren Mevlevîler arasında tanınan ve benimsenen bir eser olmuştur. Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Galip tarafından olmak üzere beş defa şerh edilmiştir.*

1- Mehmet İlmî Dede

Mehmet İlmî Dede, Mevlevî âlim ve şairlerinden olup Bağdatlıdır. Öğrenimini Bağdat ve İstanbul'da tamamlamıştır. Öğreniminden sonra Şam Mevlevîhânesi şeyhi Dâlî Dedeye (ö. 1601) intisap etti. Şeyhinin vefatından sonra yerine geçti. 1020/1611 yılında Şam'da vefat etti. *Mürettep Divan'ıyla Füsûs ve Fütuhât*'ın bir kısmına yaptığı şerhleri vardır. Yûsuf-ı Sine-çâk'ın eserini *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adıyla şerh etmiştir (Esrar Dede, 2000: 347-349, Bursalı Mehmet Tahir, 1333: 117).

İlmî Dede'nin eserinin tam adı *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'dir. Dede eserini, Konya'daki tekkeden bir dervişin Sine-çâk'ın eserinin Farsça bilmeyenlerin de yararlanabilmesi için Türkçeye çevirip açıklamasını istemesi üzerine (İlmî Dede, Hüsrev Paşa 156, v. 2^a) uzun emekler sonucunda 979/1571 yılında nesir olarak şerh etmiştir.

İlmî Dede eserine hamdele ve salveleden sonra Mevlâna'yı ve Yûsuf-ı Sine-çâk'ı övmekte ve onun Mesnevî'nin her bir cildinden 366 beyti seçip adına da *Cezîre-i Mesnevî* ismini verdiğini belirtmekte ve dervişlerden birinin Farsça bilmeyenlerin de bu kıymetli eserden anlamaları için şerh ve tercüme etmesini istemeleri üzerine esere başladığını belirtmektedir (İlmî Dede, Hüsrev Paşa 156, v. 1b-2a). Kırmızı mürekkeple yazılı Farsça beyitlerden sonra nesir olarak tercüme ve açıklaması yapılmıştır. Tercüme ve şerhlerde dil bilgisi açıklaması yapılmamakta, doğrudan beyitler tercüme edilmekte, beyte göre bazen sayfalar

¹⁰⁴ 134, 135, 136, 137, 293, 297, 298, 301, 586, 587, 588, 736, 1057, 1164, 1165, 1407, 1408, 1866, 2190, 2191, 2194, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2239, 2240, 2241, 2644, 2645, 2732, 2737, 2830, 2832, 2834, 2838, 2839, 2840, 2665, 3273, 3342, 3345, 3346, 3485, 3855.

¹⁰⁵ 5, 134, 135, 136, 137, 233, 234, 333, 464, 612, 974, 1434, 1982, 3194, 3626, 3630, 3753, 4049, 4072, 4127, 4130, 4245, 4310, 4427, 4532, 4665.

* Ferid Efendi'nin de şerhi olduğu söylenmekle birlikte metne ulaşamadığı için değerlendirilememiştir. Meknî Efendi adına kayıtlı nüshalar, İlmî Dede ile aynı olduğu için Meknî Efendi'ye yeni bir başlık açılmamıştır.

süren açıklamasına geçilmektedir. Konular ve sıralama aynı olmakla birlikte isimlendirmelerde anlamı bozmayacak farklılıklar bulunmaktadır. 111 varak olan bu şerh diğerlerine göre özet gibidir. İlmî Dede sadece anlamla ilgilenmiş, dil bilgisi bakımından açıklamalarda bulunmamıştır. Bu eser daha sonra Abdullah-ı Bosnavî tarafından *Cezîre-i Mesnevî Şerhi* adıyla nazmedilmiştir.*

Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Buyururlar hazret ki; sîne isterin firâkdan şerha şerha olmuş ola, tâ derd-i iştiyâkun şerhini söyleyem. Ya'nî Âdem neyistândan ki 'âlem-i ervâhdur, ayrılmış ve kesilmiş ve ol 'âlemden ayrılduğın bilüp anun derûnından sînesi şerha şerha ve pâre vü pâre bir kimse isterin. Ol 'âlemün iştiyâk-ı derdinden, ana şerh eyleyeyim ki ne hâletde olduğum bile ve sergüzeştümden âgâh ola. Ve illâ ol 'âlemden haberi olmayan bîgâne keyfiyet ile hem-derd ve hem-zebân olur ve benüm derd-i iştiyâkumı nice fehm ider. Ma'lûm oldu ki gark olmuşun hâlini yine gark olmuş bilür¹⁰⁶ و العاقل يكفيه الإشارة (İlmî Dede, Hüsrev Paşa 156, v. 5b-6a).

2- Abdullah Bosnavî

Şârih-i Füsûs olarak şöhret bulan Abdullah Bosnavî, Hacı Bayram Velî (ö. 1430) halifelerinden Göynük'te medfun Bursalı Bıçakçı Ömer Dede (ö. 1475) tarafından şubelendirilen Bayramiye Melâmiyesine bağlı kâmil bir şeyhtir. İlk eğitimini doğum yeri olan Bosna'da aldı. Yüksek tahsilini ise İstanbul'da tamamladı. Tahsil hayatından sonra Bursa'ya giderek Bursalı Şeyh Hasan Kabaduz'a (ö. 1601) intisap ederek meratibini tamamladı. Daha sonra Mısır'a ve 1636'da Hicaz'a giderek hac farizasını yerine getirdi. Dönüşte Şam'a uğradı ve Muhiddin Arabî'nin (ö. 1240) türbesi yakınlarında inzivaya çekildi. Orada bir müddet kaldıktan sonra Konya'ya gitti. Burada Konevî (ö. 1274) ve Mevlâna'nın türbelerini ziyaret etti ve Konya'da ikamet etti. Bu şehirde 1644'te vefat etti ve vasiyeti üzere Konevî'nin yakınına defnedildi. En meşhur eseri Muhiddin Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* isimli eserine yaptığı şerhtir. Bu şerh basılmıştır. Eserlerinin sayısı altmış civarındadır (Bursevi 1333: I/43-46).

Abdullah Bosnavî'nin 1038/1628'de yazdığı bu eserin adı, girişte *Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevî* olarak geçmektedir. 8673 beyitlik bu eser otuz üç

* Mengüç (2015) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

¹⁰⁶ Akıllı olana bir işaret yeter.

bölümden oluşmaktadır. Mesnevî ile aynı vezinde (fâilâtün fâilâtün fâilün) telif edilmiştir. Bosnavî, eserine hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Daha sonra Yûsuf-ı Sine-çak'ı Mevlevîler içinde kâmil ve ârif-i billah bir “*sâhib-i şuhûd*” olarak övmekte ve onun *Mesnevî*'nin altı cildinden 366 beyit seçerek hoş bir kitap meydana çıkardığını, İlmî Dede adında kâmil bir Mevlevî'nin de bu eseri nesir olarak hem şerh hem de tercüme ettiğini belirttikten sonra kendisinin de bu güzel eseri nazmettiğini söylemektedir (Abdullah Bosnavî, Nafiz Paşa 528, v. 1^b-2^a). Abdullah Bosnavî, eserini Sultan Murad döneminde yanına gelen bir muhibbin teşvikiyle kaleme almaya başladığını, eserini de Sultan Murad namına nazmettiğini ifade etmektedir. Daha sonra da Sultan Murad'a övgüler ve dualar etmekte ve kendisi için hayır dua isteyerek eserini tamamlamaktadır (Nafiz Paşa 528, v. 218^b-219^a). Son beyitte eseri için düşürdüğü tarih 1038/1628'dir.

Abdullah Bosnavî eserine *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytiyle başlamaktadır. *Mesnevî* ile aynı vezinde yazılmıştır. Önce kırmızı mürekkeple Farsça beyti vermekte ondan sonra gelen mısra da ise tercüme etmekte ve daha sonra gelen mısralarda da açıklamasını yapmaktadır.*

Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

İsterin bir sîneye dil bula yol

Ki ayrılıktan şerha şerha ola ol

İştîyâkum derdini disem ana

İftirâkum şerh idem önden sona

‘Âlem-i ervâhdan ayrılmış

Ya'ni yoklıktan vücûda gelmiş

Bulsam andan geldüğün bileni ben

Ya'ni ol neylikden ayrılanı ben

Söyleseydüm ana şevk ü şûrumı

Göstereydüm ana nâr ü nûrumı

‘Aşk u sûzum şerh ideydüm yek-be-yek

Kaladı hayretde ins ile melek

* Bu eser Bankır (2004) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

İştiyâkın aslımun kılup beyân
Kılsadum ol ‘âlemün sırrın ‘ayân
Ol benüm vâkıf olaydı hâlüme
‘İlm-i Mevlâ’da¹⁰⁷ olan ahvâlüme
Biledi keyfiyet-i hâlüm benüm
Fehm ideydi sırr-ı akvâlüm benüm
Bilmeyenler nireden geldüklerin
Bu diyâra kandan at saldukların
Nice anlar bana hemdem olalar
‘Aşkuma yâ nice mahrem olalar
İştiyâkum anlasun mı gâfilân
Şevk ü sûzum fehm ider mi câhilân
Ayrılan ayrılmışun hâlin bilür
Gark olan gark olmuşun kâlin bilür
Bahrı bilür yine deryâda yüzen
Ne bilür deryâyı sahrâda gezen
Hâl-i bahrı ehl-i kiştî fehm ider
Merd-i deştî bilmez anı ey peder
Bildügin ve gördügin sâhib-’ukûl
Göre mi bile mi ol ahvâli kul
‘Ârife hem-dem yine ‘ârif gerek
A’laya akvâl ü ahvâlini pek (Nafiz Paşa 3^b-4^a)

3- Abdülmecid-i Sivâsî

Abdülmecid-i Sivâsî, 1563’de Zile’de doğmuştur. Tam adı Ebu’l-Hayr Mecdeddin Abdülmecid b. Muharrem b. Ebu’l-Berâkât Muhammed b. Arif Hasan el-Zilî es-Sivâsî el-Hanefî’dir. Şiirlerinde ise Şeyhî mahlasını kullanmıştır. Ailesi Horasan’dan gelip Zile’ye yerleşmiştir. Abdülmecid’in ilk tahsilini aldığı babası Muharrem Efendi âlim fazıl ve muttaki bir kimsedir. Sivâsî, yedi yaşında Kuran-ı Kerim’i ezberlemiş, büluğa erince de babasından Arapça öğrenmeye başlamıştır. Amcasından da zahiri ilimleri tedris etmiştir. Otuz yaşına kadar zahiri ilimlerle

¹⁰⁷ “Âlem-i cânla” Hacı Mahmut, 3417, v. 4^a.

meşgul olan Sivâsî, devrinin meşhur âlimlerinden birisi olan amcası ve şeyhi Ebussenâ Şemseddin Ahmed Şemsî Efendi (ö. 1597) vasıtasıyla tasavvufa yöneldi. Amcası ve şeyhi onu hemen halvet-i erbâineye soktu. Kısa sayılacak bir süre içinde tasavvufta da yüksek derece sahibi oldu. Sülûkunu tamamladıktan sonra Şemseddin Sivâsî yazdığı bir icazetname ile Merzifon ve çevresine gönderildi. Daha sonra Zile’de Veliyüddin Efendi Dergâhına tayin edildi. Şeyhinin ölümünden sonra yerine geçen oğlu ve damadının ölümleriyle boşalan posta 1604 yılında halifeler tarafından seçildi.

Sivas’da Şemsiyye dergâhında irşat vazifesini yerine getiren Sivâsî’nin şöhreti yurdun dört bir yanına yayıldı. Devrin padişahı III. Mehmet, methini duyduğu Sivâsî’yi İstanbul’a davet etti. İstanbul’a gelen Sivâsî, Ayasofya’da bir eve yerleşerek Ayasofya camiinde vaaza başladı. Daha sonra müritlerinden birinin hediye ettiği Eyüp’teki bir eve geçti. Çarşamba pazarı yakınında Mehmet Ağa Tekkesi boş kalınca da oraya yerleşip halkı irşada orada devam etti. Daha sonraki yıllarda muhtelif camilerde vaizlik görevlerinde bulundu. Sultan Ahmet Camii’nin temel atma töreninde hazır bulunmuş ve ilk cuma vaazını da Sivâsî vermiştir. Ölünceye kadar da bu camiinin cuma vaizliğini yapmıştır. Yetmiş sekiz yaşında iken 1639 yılında vefat etti. Eyüp Nişanca’da bir müddet oturduğu evin bahçesine defnedilmiştir. Mezarı daha sonra türbe hâline dönüştürülmüş, aileden ve tarikattan birçok kimse buraya gömülmüştür. Sivâsî, tarihte Kadızâde ve Sivâsîler çatışması olarak bilinen kavganın taraflarından biridir. Sivâsî’nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yirmiden fazla eseri vardır (Gündoğdu, 2000: 39-146).

Sivâsî, Sine-çâk’ın eserini 1011/1602 tarihinde *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adıyla şerh etmiştir (Hacı Mahmut 2453, v. 5^a)*. Bu şerhi Muhammed Nazmî (ö. 1701), “*Sivâsî Efendi Cezîre-i Mesnevî-i Şerîfe bir şerh yazmışlardır ki nazîri muhâl, misli gayr-i ihtimaldir. Eğerçi İlmî Dedenin şerhi ala vechi’t-tahkîk makbul ve makûldur, lakin bunların şerhi alâ vechi’t-tahkîk şerh olunduğundan mâ-adâ sülûk ahvalinin ve hakikat sözlerinin zübdesi anda mündericidir.*” (1982: II/120) diyerek övmektedir. Nazmî Efendi’nin Sivâsî ile aynı tarikata bağlı olması ve manevi müridi olması değerlendirmesinde biraz hissi davranmış olma ihtimalini düşündürmektedir.

Sivâsî eserine, ilk on sekiz beyit ile başlamaktadır. Ondan sonra “müstemian” başlığıyla diğer beyitler gelmektedir. Beyitler çoğunlukla mavi mürekkeple yazılmışken özellikle sonlara doğru kırmızı mürekkepli beyitlere de rastlanmaktadır. Beyit sıralamasında bir beyit bazen önce veya sonra geldiği

* Seda Uysal Bozaslan (2016) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

görülmektedir. Sivâsî başlıktan hemen sonra başlığı açıklamadan beyte geçmektedir. 123^a’da 4/1752. beyit ile Cezîre şerhi tamamlanmaktadır. Daha sonra kendisinin bahr-i Muhammediyeden inciler çıkaramadığını, bari çıkan incileri satayım ve Bahr-i Mesnevî’den birkaç beyti daha tercüme edeyim, diyerek (v. 124^a) eserine devam etmekte ve *Mesnevî*’de geçen ayet ve hadislerden bir kısmını açıklamaktadır (124^b-141^b).

Sivâsî, kendinden önceki şârihlerden farklı olarak kelimelerin kipleri ve gramer özelliklerini açıklamakta daha sonra ise tercüme etmektedir. Kelimenin şiirde hangi manaya geldiğini söyledikten sonra beytin açıklamasına geçmektedir. *Cezîre*’de olmayan konuyla ilgili beyitleri de ilave ederek açıklamaktadır. Beyitleri ayet, hadis ve büyük sufilerin görüşleriyle desteklemekte ve şiirleriyle de tamamlamaktadır. Açıklamaları esnasında yararlandığı klasik tasavvuf kitaplarının isimlerini de zikretmektedir.

Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Hâsten masdardur, hâst mâzî. Muzâri’ hâhed gelür, vâv-ı resmî ile. Amma okınmaz. Sin hâ’ya dönmek kâidedür. Pes muzâri’ kıyâsıdır. Hâhem nefs-i mütekellim vahdesidür. Güften masdardur. Güft mâzî, gûyed muzâri’ şâzdur kıyâs gûyed idi, bâ-yı muvahhade ile. Zirâ tâ’nın mâ kabli fâ olsa kâide bâ’ya dönmekdür, reften revbed gibi. Gûyem nefs-i mütekellim vahdedür.

Ma’nâ; bir sîne isterüm ki derd-i firâkdan meşrûh ola, tâ söyleyem ana şerh-i derd ü iştîyâk ya’nî; “¹⁰⁸لن كان له قلب او القى”¹⁰⁹ و لأولى الالباب”¹¹⁰ “لأولى الابصار”¹¹¹ âyet-i kerîmeleri tıbkınca Cenâb-ı İzzed buyurur ki; menüm kudret ü sun’um ve kelâmum ve ‘ibretlerüm kalbi münşerih olup lübbi ya’nî cigerdeki sağ olanadur, kalbi mevtâ ve mesdûd olana ve lübbi çürük olana nef’ virmez. Ve eyle kimseye tezkîr eyleme ki tazî’dür, diyü, ¹¹¹فذكر ان نفع الذكرى didügi gibi. Hazret-i Molla da Reşehât’dan naklimüz üzre ke-enne buyurur ki; benüm kelâmum ma’nen kelâm-ı Hak’dur. Men Hazret-i Mûsâ’ya sadâ iden tecelli ağacı gibi âlet-i Hakk’um. Beyt:

¹⁰⁸ Kaf, 37: Kalbi olan kimse için...

¹⁰⁹ Al-i İmrân, 7: Akl-ı selim sahipleri.

¹¹⁰ Al-i İmrân, 13: Basiret sahipleri.

¹¹¹ A’lâ, 9: O hâlde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.

Men neyem bana nevâ Hak'dan gelür
Men tefem bana sâda Hak'dan gelür

Men ancak âletem ve tercemân-ı kelâm-ı Hak itmege var zât-ı mutlak itmege bir Fârsî dellâlem. Pes hakikatde vücûd ve kelâm anun olunca mende sözi söylemege sâfi ve münşerih kalb isterem, tâ من منح الجهال علما اضاعه¹¹² tıbkınca mes'ûl ve muhâtab olmayam, dir. Ya'nî ben de 'âlem-i ervâhdan ayrılığın bilüp derdlenmiş Âdem isterem, tâ ki neye ugradugum bile. Ve illâ bî-derdler bana hem-nefes olamaz ve negamâtdan alamaz. Kıt'a li-şeyhinâ:

Dûst nikâb urdı diyü a'mâ-yı terhib eyleme

Li-şeyhi'ş-şeyhinâ Abdülmecîd eş-Şirvânî kuddise sırruhu:

Men bu ile garîb geldüm kimse hâlüm bilmez menüm
Men söylerem men dinlerem kimse dilüm bilmez menüm

Menüm elüm dûst elidür menüm dilüm dûst dilidür
Dûstum güldür men bülbülem gülistânım solmaz menüm

Ya'nî 'âlem-i 'arşdan dünyâya garîb geldüm, ol 'âlem sözün söylerem bu 'âlem halkı anlamaz, anunçün Mollâ buyurur (Sivâsî, a. g. e., v. 10^{a-b}).

4- Cevrî İbrahim Çelebi

Asıl adı İbrahim'dir. İstanbulludur. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Babasının adı bile bilinmemektedir. Emir Halife için yazdığı mesnevînin bitirilişine düştüğü tarihten onun, 1595'te doğduğu söylenebilir. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğüne dair bilgiler vardır. Ankaralı İsmail Efendi'nin (ö. 1631) sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerinde semalara devam etmiştir. Cevrî, iyi bir hattattır. Hattı Yenikapı Mevlevîhanesi'nde kalan Abdî adında bir hattattan öğrenmiştir. Kendi hattıyla yazdığı eserlerinde talik ve talik kırmasını çok iyi yazdığı görülmektedir. Bu güzel yazısıyla o, 22 *Mesnevî* istinsah etmiştir. Yazdığı *Mesnevî*'lerden birini de II. Selim'e takdim etmiştir. Bir günde bin beyti yazdığı anlatılmaktadır (Esrar Dede, 2000: 112). Sohbetlerinde bulunup feyiz aldığı Sarı Abdullah Efendi'nin (ö. 1661) eserlerini de beyaza çekmiştir ve istinsah etmiştir. Cevrî, Mevlevîliğin Melâmîliğe yakın olması ve Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhi derslerinden etkilenerek Melâmî olmuştur (Gölpınarlı, 1992: 206). Hayatını kitap istinsahıyla kazanmıştır. Cevrî, Mevlevîdir ve Ankaravî'nin müntesiplerindendir. 1654'te öldüğünde, mahalle halkının kendisi hakkında besledikleri kötü zandan dolayı ilgilenmemeleri üzerine Sarı Abdullah Efendi yirmi otuz ihvanı ile gelmiş ve

¹¹² Kim cahillere ilmini verirse zayi etmiş olur.

cenazesini yıkamış, namazını kıldırması ve Eğrikapı dışında Deftardar iskelesinin Cemâlî tekkesine gidilen yolun sol yanında, yolun iki-üç adım ilerisindeki kabrine defnetmiştir. Defnedildikten sonra kabri belli olmasın diye düzeltilmiş, baş ve ayak tarafına iki servi dikilmiştir. *Divan*'ının yanında *Selimnâme*, *Hilye-i Çâr-ı Yâr-ı Güzîn*, *Melhâme*, *Nazm-ı Niyâz*, isimli eserleri vardır (Ayan, 1981: 4-8).

Cevrî'nin eserinin adı *Aynu'l-Füyûz*'dur (Hidayetoğlu, 1986: 182). Cevrî bu eserini 1057/1647'de kaleme almıştır. Necmiye Çelikbaş'a göre yapılan şerhlerin en güzeli ve mükemmeldir (1941: 15). *Mesnevî*'yle aynı vezinde (Fâilâtün fâilâtün fâilün) terhib-i bend biçiminde kaleme alınmıştır. Eserin baş tarafında *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ile kendisinin seçtiği otuz altı beytin şerhinin yer aldığı *Hall-i Tahkîkât*'la birlikte basılmıştır. Cevrî eserin yazılış sebebini, altı defterden birbiriyle ilgili kırk beyti seçtiğini ve her birini beş beyit ile tercüme ettiğini, bunu da Sîne-çâk'ın eserine güzel bir giriş olmasını istediğini söyleyerek açıklar (1269: 3-4). Eser;

Bîşnevîd ey âşıkân zîn nazm-ı pâk
Vech-i şerh-i intihâb-ı Sîne-çâk

beytiyle başlamaktadır. Cevrî, yazdığı girişte, Yûsuf-ı Sîne-çâk'ten letafet sahibi, temiz derviş olarak bahsetmektedir. Yûsuf-ı Sîne-çâk, *Mesnevî*'den 366 beyti seçmiştir. Cevrî'ye göre Sîne-çâk, seçtiği beyitleri konularına göre toplamış ve o nüsha mürettep bir kitap olmuş ve adını da *Cezîre* koymuştur. Bunun gibi seçme birçok eser vardır ama o hepsinden daha faydalı ve kısadır. Bundan dolayı şerhe başlamıştır. Fakat bazıları şerh bazıları tercüme gibi olmuştur (s. 31). Cevrî, onu ilgisizler için değil, Mevlâna'ya aşina olanlar için Mevlâna'nın sözleriyle açıklamıştır. Bundan dolayı da bunu havas için yazmıştır ve havastan olmayanlar anlamayacaklar. Çünkü Hak Teâlâ nâdân olanlara bunlardan zevk alma hassası vermedi. Bunları açıkladıktan sonra eserini övmekte ve okuyanlara dua etmektedir. Daha sonra düşünürken farkında olmadan *Aynü'l-Füyûz* ismini verdiği eserinin tarihine geçer (s. 32-33). 34. sayfadan itibaren ise Sîne-çâk'ın eserini manzum olarak her beyti beş beyit olarak şerh eder. Önce beş beyit açıklamalı tercümesini yapar, sonra da açıklamasını yaptığı beyti zikreder.

Cevrî, ayrıca eserine kendi beğendiği kimi beyitleri de ilave etmiştir (Gölpınarlı, 1988: K). Bu beyitler *Hall-i Tahkîkat* adlı bölümdedir. Bir başka fark, Cevrî'nin çevirisinin anlamı önceleyip kelime kelime tercümeyi tercih etmemesidir. Ayrıca konu başlıklarından sonra hiçbir açıklama yapmadan konuya girmiştir. Tercüme önce gelmektedir. İlk beş beyitte tercüme ve şerh verildikten

sonra altıncı beyitte Farsça beyit verilmektedir. Eserin tamamı 1310 beyittir. Bunun ilk 54 beyti giriş, dua ve tarih beyitleri olup şerh 34. sayfada yer alan;

Ey diriğâ ger tora goncâyedî
Tâ zi cânem şerh-i dil peydâ şodî

mısrasıyla başlamaktadır. Bu mısra *Mesnevî*'nin birinci cildinde 2381. beyittir.

Cevrî 252 beyti şerh etmiştir. Baş taraftaki *Hall-i Tahkîkât*'te ilk on sekiz beyti de *Cezîre*'den sayacak olursak 270 beyit yapmaktadır. Cevrî bu 270 beyti 1350 beyitte şerh etmiştir. Eserin aslı 366 beyit olduğuna göre bu eser 94 beyit eksik şerh edilmiştir. Cevrî, tamamını şerh etmemiş gibi görünmektedir. Matbu nüshada kitabın yazılış sebebinin başında 'Şerh-i İntihâb-ı Sîne-çâk' şeklinde bir başlık bulunmakta ve 32. sayfada eserin adından *Aynu'l-Füyûz* olarak bahsedilmektedir. Temiz bir Türkçe ile yazılan bu eserde vezin ve kafiye bozuklukları görülür. Bazı kafiye ve redifleri birçok beyitte kullanması onun kafiye bulmakta zorlandığını göstermektedir. Eserde pürüzlü ve tımtırlı yerler de çoktur. Bunlara rağmen başarılı sayılabilir. Aynı anlama gelen başlıklar arasında sadece ifade farkı görülmektedir.

Hall-i Tahkîkât gibi bu eser de Sofu Mehmet Paşa'ya sunulmuştur. *Mesnevî* ile aynı vezinde şerh edilen bu eser, *Hall-i Tahkîkât* ile birlikte İstanbul'da H 1269'da basılmıştır.*

Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

‘Âlem-i ervâhdan kıldum nüzûl
Bir ‘aceb cem’iyyete buldum vüsûl

Akl ü nefis ü fikr ü hiss ü vehm ü zan
Cem’ olup olmuşlar anda encümen

Hem-dem oldum ben de ol yârân ile
Sohbet itdüm âkıl ü nâdân ile

Dâhil oldum böyle çok cem’iyyete
İrmedüm bir zevke, bir keyfiyyete (Cevrî 1269: 7)

* Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. (Alkaya 2018, Sakarya 2018)

5- Şeyh Galip

Asıl adı Mehmet'tir. 1757'de İstanbul'da doğdu. Babası, bazı vezirlerin divan kâtipliğini yapmış, Mevlevî ve Melâmîliğe bağlı ve şiirden hoşlanan Mustafa Raşit Efendi'dir (ö. 1801). Galip'in dedesi Mehmet Efendi de bir Mevlevî dervîşi idi. Şeyh Galip, ilk terbiyesini ve şiir bilgisini babasından almıştır. Bu eğitim, onun hayatının geri kalan kısmını belirlemiştir. Şeyh Galip düzenli bir medrese eğitimi almamıştır. Yetişmesinde devrin ileri gelenleri ile Galata Mevlevihanesi şeyhlerinin büyük katkısı olmuştur. Şiir bilgisini devrin önde gelen şairlerinden Neşet Efendi'den (ö. 1807) almış ve kendisine Esad mahlası verilmiş ve diğer Esadlardan ayrışın diye Galip lakabını almıştır. Şeyh Galip, Divan-ı Hümâyûn kaleminde bir müddet çalışmıştır. Bu görevinden istifa ederek 1784'de Konya'ya giden Galip, Mevlâna dergâhında bin bir gün süren çileye girerek Çelebi Seyyid Ebubekir Efendi'nin (ö. 1784) sohbetlerine katılmıştır. Babası oğlunun ayrılışına dayanamadığı için mektupla Çelebi Efendi'ye başvurarak çilenin Yenikapı Dergâhı'nda tamamlanmasını istemiş, bunun üzerine Galip, İstanbul'a geri gönderilmiş ve mezkûr dergâhta çilesini tamamlayarak 1787'de dede olmuştur. Şeyh Ali Nutkî (ö. 1804) ile Aşçıbaşı Şerif Ahmet Dede'den (ö. 1813) çok faydalanmış ve daha sonra Ali Nutkî Efendi'den hilafet almıştır. Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Sütölçe'deki türbesi yanında bir ev satın alarak buraya taşınan Galip, 11 Haziran 1791'de yapılan merasimle Galata Mevlevihanesi'ne şeyh olarak atanmıştır. 1794'te annesi Emine Hanım'ın ve 1796'da çok sevdiği müridi Esrar Dede'nin (ö. 1797) ölümlerine çok üzülen Şeyh Galip bir yıl sonra hastalanarak yatağa düşmüş ve daha 42 yaşındayken 3 Ocak 1799 tarihinde vefat etmiştir.

Şeyh Galip, divan edebiyatının yetiştirdiği son büyük şairlerinden biridir. O, Sebk-i Hindî ekolunun en büyük temsilcisidir. *Divân, Hüsn ü Aşk, es-Sohbetü's-Sâfiyye, Tezkire-i Şuâra-yı Mevleviyye* onun diğer eserleridir (Okçu, 1993: I/1-12).

Şeyh Galip, Yûsuf Sîne-çâk'ın yaptığı, aralarında anlam bakımından benzerlik bulunan 366 beyitlik *Cezîre-i Mesnevî* isimli tercümesinin tam adı "*Semahâtü Lemaâtı Bahrî'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî*" dir. Şeyh Galip, hocası Seyyid Ali Dede'nin irşâdıyla bu eseri şerh etmek üzere Sîne-çâk'ın ruhaniyetinden himmet için olmalı, Sütölçe'de bir eve taşınmış ve eseri şerh etmeye başlamıştır. Şeyh Galip, bu eserini Mevlevîliğin başlangıcında olanlar için kaleme aldığını belirtmekte ve her bir beyti hem *Mesnevî*'ye göre hem de *Cezîre*'ye göre beyt aynı olmasına karşın iki farklı şekilde yorumlanabileceğini söylemektedir (Şeyh Galip, 1996: 12) .

Şeyh Galip'in şerhinde *Cezîre*'de olan I. cilt, 2975-2976. beyitler ile V. cilt 2665. beyit yer almamaktadır. Şeyh Galip eserinde, Farsça konu başlıklarının kısa bir açıklamasını yaptıktan sonra konu ile ilgili beyitlerin şerhine geçer. Diğer şerhlerde konu başlıkları şerh edilmemiştir. *Cezîre*'de 35 olan konu başlığı Şeyh Galip'te 31'dir. "*Der beyân-ı kitmân-ı sır*", "*Der beyân-ı hâl-i hod-perestân*", "*Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest*" ve "*Der beyân-ı âfet-i şöhet*" başlıkları bulunmamaktadır.

Şeyh Galip, beyti önce kelime kelime tercüme etmiştir. Daha sonra beyitleri açıklar. Şerh esnasında ayet ve hadislerden alıntılar yapmış; Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur ibarelerle bazı tasavvufi kıssalara da yer vermiştir. Eserin dili yer yer ağır olup Şeyh Galip'in diğer eserlerinde de olduğu gibi sanatkârâne bir üsluba sahiptir. Şeyh Galip, şerh ederken zaman zaman secili bir anlatım yoluna giderek esere akıcılık ve şiirsellik kazandırmıştır. Farsça bilmeyen sâliklere *Mesnevî* hakkında bilgi vermek, tasavvufun bazı inceliklerini anlatmak ve benimsetmek amacıyla kaleme alınan bu eser, yazarın geniş bilgi ve kültür seviyesi yanında nesir sahasındaki kabiliyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Şeyh Galip eserin girişinde esere, şeyhi Ali Nutkî Dede'nin isteğiyle başladığını belirtmektedir. Şeyh Galip bu şerh esnasında bazı beyitlerin sıralamasını değiştirmiştir.*

Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Sîne hâhem, sîne isterim, şerha şerha ez firâk, firâkdan nâşî şerha şerha olmuş, tâ be-guyem hatta söyleyem, şerh-i derd-i iştîyâk, iştîyak derdinin şerhini. Çünkü sâmi' ile kâil beyninde münâsebet olmadıkça söz abes olur. Ve her kulak ki neyin sadâsını işidir, andan ma'nâ-yı matlûbu fehm etmez. Kendi hâline münâsib olan, hevâ-yı taksîm midir? Her ne ise anı dinleyip mâ-'adâsını işitmez. Ammâ âşık gerek ki sadâ-yı neyden şerha şerha olmuş sînesine âteş-i iştîyâk düşüp kânûn-ı derûnu alev-gîr ola. Kıt'a:

Bülbül! Hikâyetin kerem et, zâğa söyleme

Zâg u zegân dediklerini bâğa söyleme

* Bu eser Turgut Karabey ve Mehmet Vanlıoğlu tarafından neşredilmiştir. Ayrıca Aslantürk (1996) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Âdemdeki kulağa de ey Rûşenî sözün
Sakın varıp eşekdeki kulağa söyleme

Nesir: Ve bu beyt-i şerîfde ¹¹³افمن شرح الله صدره للاسلام âyet-i kerîmesine telmih vardır. Ve şerh-i sadr maddesini fâtih-i define-i Mesnevî Hazret-i Şeyh İsmail-i Mevlevî ¹¹⁴افاضنا الله ببركات اسراره güzel beyân buyurmuşlardır. Kaldı ki siyâk u sibâka nazarla bu beyt-i şerîf cümle-i mu'terize gibi görünür. Eğerçi neyin evsâfına dâirdir. Amma müstemi' ahvâline ziyâde nâzırdır. Sanâyi'-i bedi'iyeden iktidâb, san'at-ı garîbdir ki iktidâbın ma'nâ-yı lügâvîsi bir daldan bir dala konmaktır. Ke-ennahu ney evsâfını zikr buyururken müstemi' ne gûne lâzımdır? Beyân buyurmaları tercümân-ı lisânu'l-gayb olan Kitâb-ı Mesnevî ki yek pâre beyân-ı ahvâl-i sülûkdur. Ve bu on sekiz beyt evvelinde ol kitâb-ı mufassalın fihristi ve ol tafsîlin icmâli olup ¹¹⁵اوتيت جوامع الكلم sultanının Hazret-i Pîr Efendimiz mazhar-ı tamı olmalarıyla tamâm-ı kitâb-ı Mesnevî'yi şerîfde zuhûr edecek intikâlât-ı kelâm ve sanat-ı iktidâb ile iltizâsına göre tahkîk-i makâm buyuracaklarından berâ't-ı istihlâl olarak bu on sekiz beytin içinde dahi ol mesleğe sâlik olmuştur. Ve erbâb-ı tahkîk şevkle iştiyâk beyninde bu gûne fark ederler ki şevk ancak ma'dûma müte'allıktır. İştiyâk ise ma'dûm ile mevcûddan ta'alluku e'ammıdır. Meselâ bir âdemi görmeye kalbde şevk olsa, tâ görünceye dek şevk bâkîdir. Amma gördükten sonra görmeye şevk kalmayıp iştiyâk ise aslâ zâil olmaz. Ve şevk hubb-ı tabî'inin lâzımı olduğu gibi iştiyâk hubb-ı rûhânînin ve hubb-ı ilâhînin lâzımıdır. Pes erbâb-ı nihâyâtıdan 'add olunan kümmelîn-i ricâlin hâli iştiyâk olup şevk olmaz, kıt'a:

شوق بتحصيل الوصال يزول

والاشتياق مع الوصال يكون

من قال هون صعبه قلت له

ماكل صعب في الوجود يهون¹¹⁶

Nesir: Zîrâ hubbda bir atş vardır ki anda asla reyy olmaz. Kanmak mahcûblar kârıdır demişler. Ve hubbu, ta'rîf-i zâtî olarak ta'rîf bir vech ile mümkün değildir. Ammâ hudûd-ı resmiye ile ta'rîf kâbildir. Hattâ Muhyiddin İbnü'l-Arabî hazretleri Fütuhât'da buyururlar ki:

¹¹³ Kuran, 39/22: "Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa ..."

¹¹⁴ Allah onun sırlarının bereketini bize ihsan etti.

¹¹⁵ Hadis-i Şerif: Bana en güzel ifade tarzı verildi. (Buhari, Cihâd, 1)

¹¹⁶ Aşk kavuşmanın gerçekleşmesiyle son bulur. Özlem ise kavuşmaya vesile olur. Kim onun zorluğunu bana kolaylaştırsa derse ona derim ki, varlık âlemindeki her zorluk kolaylaşır.

من حد الحب ما عرفه و من لم يذقه شربا ما عرفه و من قال رويت منه ما عرفه فالحب شرب بلا رى قال بعض
المحجوبين شربت شربة فلا اظما بعدها ابدا فقال ابو يزد: الرجل من يخسو البحار و لسانه خارج على صدره من
العطش و هذا هو الذى اشرنا اليه انتهى¹¹⁷

Bu tahkikatı serden garaz oldur ki ba'zı müddeîler ehl-i visâle göre âh u enîn ve aşk u şevk lâzım değildir deyip kendi akl u fikirleriyle tesvîlât-ı gûnâ-gûn eyledikleri kibâr-ı evliyânın akvâline muhâlif olduğunu beyândır. Ez-cümle معرفتك
atşı ol ser-çeşme-i âb-ı hayât-ı irfândan nübû' etdiği imâle-i fikr olunsa harezât-ı ilâhiyyede nihâyet olmadığına bu delîl-i kavîdir. Hulasâ-ı kelâm aşkdan zâ'ikası olanların kelâmından münfehimdir ki bu iştiyâk dükenmez bitmez bir hâl ola. Lâkin Cenâb-ı Vâhibu'l-Amâlden müsted'âdır ki mahrûmlar zümresinden etmeyip ayn-ı visâlden kadeh-nûş-ı iştiyâk olan ricâlullahın ahvâline behre-yâb eyleye (Şeyh Galip, 1996: 20-22).

Sonuç

Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın *Cezîre-i Mesnevî'si* Mevlevîler arasında her devirde itibar gören ve beş ayrı şarih tarafından şerh edilen bir çeşit zikir kitabı gibidir. Yûsuf-ı Sîne-çâk eserini Mevlevîlik tarikatına girenlerin tarikat adabını ve öğretisini öğrenmeleri için kaleme almış ve yüzyıllar boyunca Mevlevîhanelerde okunmuştur.

Dal Mehmet Paşa'nın da *Cezîre-i Mesnevî* adında bir antolojisinin olduğu ve yazma nüshanın Veled Çelebi İzbudak'ta olduğu söylenmekle (Gölpınarlı, 1988: K) birlikte müellif hatlı nüsha Millî Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 HK 407'dedir (Topal, 2009: 607).

Cezîre, müstakil bir kitap olmadığı hâlde müritlerin dikkat etmesini istediği 35 ayrı konudaki beyitlerin 25 bin beyitlik *Mesnevî*'den seçilerek 366 beyte düşürülmesinden ibarettir.

Eseri şerh edenlerin üçü Mevlevî iken biri Halveti, biri Melâmî'dir. İçlerinde en geniş olanı Şeyh Galip'inkidir. İkisi manzum iken üçü mensurdur.

¹¹⁷ Kim sevgide sınır noktasına ulaştığını iddia ederse onu (sevgiyi) tanımamıştır. Kim ondan içerek tatmazsa yine onu anlayamamıştır. Kim, ona kandırıldım (doyuruldu) iddiasında bulunursa, onu tanıyamamıştır. Böyle bir sevgi kanmaksızın içimden ibarettir. Mahcuplardan (kendisini açığa vurmayanlar) biri öyle bir içimde bulundum ki ondan sonra sonsuza kadar daha susamam.” Dedi. Ebu Yezid de şöyle söyledi: “Kişi susuzluktan dilini dışarı çıkardığı hâlde denizden kaçıyor.” İşte bizim de işaret ettiğimiz bundan ibarettir.

¹¹⁸ Seni hakkıyla bilemedik.

Şarih	Eserin Adı	Yazıldığı tarih	Tarikatı	Biçimi
İlmî Dede	Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	1571	Mevlevî	Nesir
Abdullah Bosnavî	Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî	1628	Melâmî	Manzum
Abdûlmecîd Sivâsî	Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	1602	Halvetî	Nesir
Cevrî İbrahim	Aynu'l-Füyûz ve Hall-i Tahkîkât	1647	Mevlevî	Manzum
Şeyh Galip	Semahâtu Lemaâtı Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî	1791	Mevlevî	Nesir

Kaynakça

- Abdullah Bosnavî, Şerh-i Manzum-ı Cezire-i Mesnevî, Süleymaniye Nafiz Paşa 528.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1999). *Nuhbetü'l-Asâr Li-zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, II. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- Abdülmecid-i Sivâsî, Şerh-i Cezire-i Mesnevî, Süleymaniye Hacı Mahmut 2453.
- Aslantürk, Mahmud (1996). Şerh-i Cezire-i Mesnevî (İnceleme-Transkripsiyon-İndeks), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Alkaya, Yeliz (2018) Cevrî, Hall-i Tahkikât ve 'Aynü'l-Füyûz inceleme-metin (1b-36b), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Ayan, Hüseyin (1981). *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bankır, Mehmet Malik (2004). Şerh-i Cezire-i Mesnevî (metin-inceleme-sözlük) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi)
- Bozaslan, Seda Uysal (2016). Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si (metin-inceleme) ve Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sinin Türkçe şerhleri (Karşılaştırma-sadeleştirilmiş ortak metin) Karadeniz Teknik Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Bursalı Mehmet Tahir (1333), *Osmanlı Müellifleri I*, İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Cevrî İbrahim Çelebi (1269). *Hall-i Tahkikât, Aynu'l-Füyûz*, İstanbul: Takvimhane-i Amire.
- Çelebi, Celaleddin Bakır (2002). *Hız. Mevlâna Okyanusundan...*, der. Esin Çelebi Bayru, Konya
- Çelikbaş, Necmiye (1941). XVI. Asır Mevlevî şairlerden Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Cevrî Tarafından Nazmen Şerh Edilen Cezîre-i Mesnevî'sinin Edisyon-kritiği, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Bitirme Tezi).
- Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Adâb-ı Zurâfâ'sı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (1983). *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 2. baskı, İstanbul: İnkılap ve Aka.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1988) *Mesnevî I*, İstanbul: MEB.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1992). *Melamilik ve Melâmiler*, haz. Murat Bardakçı, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Gündoğdu, Cengiz (2000). *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Hidayetoğlu, Selahaddin (1986) Cevrî'nin Aynü'l-Füyûz adlı eserinin tenkidli metni. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İlmî Dede, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Süleymaniye Hüsrev Paşa 156.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (1989). Tezkiretü'ş-Şuârâ II, haz. İbrahim Kutluk, Ankara, TTK.
- Mengüç, Hilal Tuğba (2005). İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevî şerhi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Muhammed Nazmî (1982). *Hediyyetü'l-İhvân, İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin*, haz. Osman Türer, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Okçu, Naci (1993). *Şeyh Galip, Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sakarya, Simge (2018) Cevrî ve 'Aynü'l-Füyûz inceleme-metin (37a-70b) Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Şeyh Galib (1996), *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Vanlıoğlu, Mehmet Atalay, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Topal, Ahmet (2009). "Âsafî'nin Cezire-i Mesnevî Adlı Eseri ve Bu Eserde Yer Alan Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Tercümesi." *Turkish Studies* 4 (7): 603-618.
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/641736405_topalahmet1831.doc.pdf [erişim tarihi: 11.11.2023].
- Yılmaz, Kâşif (2001). *Güftî ve Teşrifâtı'ş-Şuarâ'sı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- Yûsuf-ı Sîne-çâk. Cezîre-i Mesnevî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088.